

Iz Valisa peš čez Furko v Uri.

Iz potnega dnevnika. Spisal Jos. Wester.

V Lucernu, dne 17. avgusta 1907.

noličnosti vtiskov ne doživiš izlepa v Švici. Že osmi dan pohitevam v tej čudoviti deželi iz kraja v kraj, iz kantona v kanton, a vsak dan vidim in doživim kaj novega, bistveno različnega od tega, kar sem zrl prejšnji dan. Šele danes imam priliko, da zabeležim vtiske včerašnjega potovanja, ko so jih že drugi, novi, ne manj mogočni zastrli z lahno kopreno svežosti. Nista še minuli dve uri, odkar me je vlak brzec šentgotardske proge privedel semkaj v Lucern, to udobno središče švicarskega tujskega prometa, ležeče ob jezeru štirih kantonov, slovečem Vierwaldstättskem jezeru. Krasen solnčen dan je, kakršen more biti le po deževnem dnevu in viharni noči. Rigi in Pilatus vabita tujce gori v svoje vedre višine gledat veličastvo narave, ki se nudi človeškim očem ob solnčnem zatonu. Ne, truden sem od hoje in vožnje, nocoj prenočim v Lucernu, da si jutri čil in svež ogledam znamenitosti tega mesta.

Davi sem se poslovil od svojega sopotnika v Hospentalu, tam gori v podnožju Šentgotarda. Včeraj sva si še bila zvesta tovariša na celi dolgi poti od Briga čez Furko, danes sva se razstala. Bog ve, ali si še kdaj v življenju srečava!

To ti je bila zanimiva pot včeraj! Pred poštnim poslopjem v Brigu se nas je zbrala precejšnja gruča potnikov, eni z namenom, da se odpeljejo s pošto čez Simplon v Italijo, — še zdaj vozi tod po Napoleonovi cesti pošta, dasi je že odprt promet po železniški progi skoz najdaljši predor na svetu, skoz Simplon (skoro 20 km) — večina nas pa je bila namenjena gori po Valisu, po gorenji Rodanski dolini do vznožja Rodanskega lednika. Večidel so bili Francozi in Angleži, ki so zasedli rumeno pleskane poštno ekipaže. Točno o polsedmih smo oddrdrali izpred pošte: bila je to pravcata ekspedicija v planinski svet. Prvi voz, tipična švicarska peterovprega, je bil najzajetnejši: v zaprtem oddelku (interieur) ima štiri sedeže, spredaj in zadaj po en odprt oddelek (coupé) z dvema sedežema, prav spredaj na vzvišenem prostoru pa sedež za postiljona in izpre-

vodnika, torej prostora za deset oseb na enem vozu. Temu je sledil voz, naložen s prtljago, za tem pa še trije manjši poštni vozovi za potnike. Bilo nas je štiriindvajset oseb. Pusto megleno jutro je bilo, vendar smo pričakovali, da se kmalu zvedri, ker je pihljaj hladen veter sem od Bernskih planin. Cesta je zavila mimo moderno zgrajene železniške postaje proti severovzhodu ob Rodanu. Tako smo se pomikali v tej smeri vedno dalje in više skozi večja in manjša selišča. Dolnji Valis zahodno od Briga ima francoski značaj, tu pa v gornji dolini je doma še nemška govorica. Naraščajoči tujski promet odriva nemški živelj nazaj v planinske doline. Pač povsod na svetu se kaže taisti pojav, da se mora kulturno šibkejši umikati močnejšemu. Baš tu v Valisu se da še na vnanje zasledovati ta kulturni pokret, ki bo napredoval še uspešneje, odkar je zdrčal prvi vlak mednarodne proge skozi dvotirni predor pod granitnimi skladi simplonskimi. A v gornjem Valisu je ostalo še vse pri starem. Že gradnja bivališč priča, da se ljudstvo krčevito drži starih običajev, da je ostalo še neoblizano od izravnujoče prosvete. Iz poštnega voza sem mogel opazovati pestro narodno nošo Valisancev; njih hiše so večidel lesene, bivališča in gospodarska poslopja često tesno skupaj. Pozornost mi je vzbudila posebnost, kakršne doslej nisem drugod opazil: v teh planinskih vaseh je videti nekake stavbe na koléh. Poslopja, posebno žitnice in shrambe za druge poljske pridelke, niso zidana na čvrst temelj v tleh, temveč počivajo na močnih lesenih stebrih, ki so v presledkih od dveh do treh metrov zabiti v tla in molé kak meter iz zemlje, med te stebre in na njih slonečo leseno zgradbo pa so vložene zaokrožene granitne plošče. Poizvedel sem, da je v teh krajih čuda mnogo poljskih miši in rovk, in tem živalicam morajo pristop v shrambe na ta način zabraniti, sicer bi utegnile uničiti spravljene poljske pridelke.

Na poštni postaji Fiesch, kamor smo se pripeljali ob devetih, so premenili konje. Majhne, a čvrste in trpežne živali so to, ko nalašč ustvarjene za vožnjo po planinskih cestah. En poštni voz se je izpraznil: šest potnikov Angležev je tu ostalo; tudi voz za prtljago so znatno razbremenili, skoraj polovico tovora je pripadalo tem Albijoncem, kar sem lahko sklepal iz tega, da so se izredno zanimali za razložene kovčege in pletenice in zavoje. To so pač zložni turisti, kakor jih v Švici povsod srečavaš; niso kakor naši nedeljski izletniki, ki se že za pot na Šmarno goro in Jošta veleplaninsko opremijo z gorjačami in podkovanimi čevlji. Zato je pa tam tudi v drugih ozirih poskrbljeno za vse potrebščine in udob-

nosti: povsod zložne planinske steze in poti za hojo in ježo, povsod na planinah in razglediščih hoteli, kjer imajo za denar vse naprodaj, česar poželiš. Na znamenite gorske vrhove te popelje železna cesta: svetovna znamenitost je železnica, vodeča na Gornergrat (3100 *m* nad morjem), odkoder uživaš v neposredni bližini pogled na skupine gorskih velikanov, ki so se zbrali ob Matterhornu in Monte Rosa; po električni progi se dandanes lahko popelješ na snežene divjine Device (Jungfrau) v višino 3000 *m* in po preteku treh let upajo dokončati vzpenjačo gori na vrh te gore, tako da se bo za drag denar pripeljal lahko vsak velikomestni gospodič, ki se sicer boji krepilnih naporov planinske hoje, v tenkozračne jasnine Device (4167 *m*). —

Čili konjiči so zapeketali in zazvonkljali, po enolični pokrajini smo se polagoma pomikali vedno više. Rodan pa nas zvesto spremlja ob desni strani. Kakor razposajen deček se podi in divja po globoki skalni strugi: divje se peni, zaletava se v skale, šumno skače čez pečine in se jezno zajeda v škrbinaste grape. Nikjer ne opaziš lokve, mirne, zaježene vode; venomer je razburkana, kakor bi se ji neznansko mudilo doli v veliko kotlino, kjer se hoče oddehniti in izpočiti, kjer se razširi in ustanovi — v Lemansko jezero —, da zapusti kot prerojen in okrepčan možak švicarsko zemljo in pohiti po francoskih tleh dalje proti jugu v naročje oceanu. —

Cesta se vzpenja više in više, po dolgočasnih ridah spejo zvonkljajoči konjiči navkreber. Že sem menil, da se bližamo zadnjemu prelazu, ha, zdaj smo na vrhu, — a odpre se nam nova podolžna dolina med visokimi gorami. Iz daljave se nam začrni nasproti veliko selo, glavni kraj gornjega Valisa, Münster. Tu so nam privoščili opoldanski počitek. Zopet so prepregli konje, da bi z novimi močmi premagali zadnje strmine pred Gletschem. Domačini, ki sem jih opazoval na cesti, niso nič kaj zaupljivo in prijazno gledali nas tujcev. Zdelo se je, kakor bi odsevala celo iz njih potez divjina okolice, v kateri morajo preživeti in predrhteti svoje življenje. Saj žive v večni nevarnosti, da jim pomladi zasuje plaz lesena selišča, da se utrga skalni pomol nad vasjo strleče gore in zagrne dolino z večno smrtjo. Nekaj grozečega in pretečega diha v tej naravi; kaj čuda, da se je tudi ljudski izraz navzel tistih resnih, rekel bi mrzkih potez!

Vreme je bilo vedno manj kazno; megle so se bolj in bolj gostile, dokler se solnce ni za stalno skrilo. Pričelo je pršeti, pol droben dež, pol rosa, padajoča iz megle. Končno prevalimo zadnjo

rido in odpre se nam čaroben pogled. Krog nas strma skalovita pobočja, ki se v višavi izgublajo v megle in oblake, pred nami pa v daljavi kakih treh kilometrov sivi Rodanski lednik v vsej svoji mogočnosti. Bilo je okoli dveh popoldne, ko so se ustavili vozovi pred poštnim poslopjem v Gletschu (1760 *m* višine). Tako sem imel polovico, lažjo polovico svoje včerajšnje poti za seboj, naporejša, a zanimivejša me je še čakala.

V hotelu „Du Glacier du Rhône“ tik poštnega poslopja se je trlo potnikov. Tu se cepi prometna proga: ena cesta pelje čez prelaz Grimsel v dolino Are proti severu, druga proti vzhodu pa čez Furko v dolino Rajse do šentgotardske železnice. Zunaj je pršelo in neprijetno pihalo, zato je vse iskalo zatišja za hotelskimi mizami. Odločiti se mi je bilo treba, ali nastavim svojo pot peš dalje ali zopet sedem v poštno kočijo. Namenil sem se bil iti peš po tej zanimivi planinski cesti, a vreme je bilo vse prej ko vabljivo; 28 *km* mi je bilo treba prehoditi, da bi došel v Hospental, selo v podnožju Šentgotarda. Le družbe mi je še manjkalo. Kakor potujem sicer rad sam, ker se ni treba ozirati na družbo in sopotnike, tako sem si vendar tedaj zaželel tovariša. Človeku ni dobro samemu biti v takih višinah ob zoprnem vremenu. Včasi, ko je veter prepodil goste megle, so se pokazale cestne vijuge na Furki za nekaj hipov, a zopet so se kmalu skrile, da ni bilo videti drugega ko pusto sivino. Sreča mi je bila mila, da sem dobil sopotnika, prijaznega švicarskega uradnika, ki je bil sicer namenjen čez Grimsel v Interlaken, a prepozno se je bil zglasil na pošti, da bi še dobil sedež v kupeju. Tako bi bil moral tam v dragem hotelu prenočiti in počakati ugodnejše prilike, ali pa kreniti čez Furko v drugi smeri. In res je premenil svoj načrt. O poltreh popoldne sva že ubrala pot pod noge, on zadovoljen, da mu ni treba čakati med malobesednimi tujci — moj tovariš je bil namreč kaj zgovoren —, jaz pa vesel, da mi ni bilo treba prekrižati prvotnega načrta. Vedela sva, da se bo dala pot po bližnjicah znatno prikrajšati; med živahnimi pomenki sva odhitela po stezi proti ledniku. Nekaj ogromnega je ta naravni pojav, čim bliže mu prihajaš, tem veličastnejši. Kakor bi bila v sivi davnini pred tisoč in tisoč leti planila silna reka z nebotačnih višav v dolino, hoteč vse podreti in poplaviti in uničiti. Tu je stopil pred njo vsemogočen čudotvorec in ji z rotečim glasom zapretil: Voda, stoj, zmrzni in zledéni! Hipoma se je bajni zagovor izpolnil in ostrmelo je vodovje. Valovi, ki so se prej prehitevali preko skal in obronkov, so kakor ostekleneli, površje je razpokalo

in razijale so v ledu globoke raze in reže podolgem in počez, ob straneh pa je vse primrznilo, skalovje, grušč in prod, ki ga je voda prej seboj valila. Nekdaj pojav nevzdržne naravne sile in življenske moči, zdaj pomnik veličastne okorelosti. A mrtvilo je le navidezno. Doli v podnožju klije iz njega novo, mlado življenje: izpod ledenih votlin vre na dan Rodan, veselo, poskočno bitje, kot dušek in izlivek onih tajnih moči, ki žde na večno zakopane in zaklete v tem sinjesivem ledovju.

* * *

Na Rigiju, 18. avgusta.

Z drugo vijugo se približa poštna cesta ledniku ob njega levem robu. Tam stoji hotel Belvedere, moderno poslopje z divnim razgledom na lednik in v dolino proti Gletschu, pač vredno svojega značilnega imena. Dobro uro hoda sva imela že za sabo; prijetno zadoščenje je bilo nama, ko sva videla vso cestno progo pod seboj. Če bi bila po njej hodila, bi jo bila komaj polovico prekorakala, tako zelo se da pot prikrajšati po prečnicah in bližnjicah. Tam na cestnem ovinku naju povabi neki paznik, da si ogledjva rov v ledniku. Seveda je bilo treba plačati vstopnino. V Švici je že tako: kjerkoli morejo, si izbero kako naravno znamenitost, da jim je vir dohodkov. Za pol franka se je nama dovolil vhod v ledniško jamo, to je kakih petdeset metrov dolg rov, izkopan in izklesan v led. Odsev solnčne svetlobe, prehajajoče skozi te zelenosinje prosojne stene, mora biti nekaj čarobnega, a nama ni bilo dano občudovati takih lučnih učinkov.

Vreme je kazalo vedno na slabše, mrzla vlaga je legala na peščena tla, skoro da je zmrzovalo. Še sva si hotela prikrajšati pot. Po strmi rebri sva soplja navzgor proti hišici, ki sva jo smatrala za cestarjevo, češ, tu gori biva gotovo le še kak cestar. Kar naju ustavi, ko sva bila že blizu hiše, osoren glas, češ, da je hoja tod prepovedana. Vojak je bil, ki je stal na straži. Furka je namreč utrjena z modernim fortom in pripada s svojimi utrdbami k velikemu trdnjavskemu sestavu šentgotardskemu, ki obsega ne manj ko 200 *km* v okrožju. Središče temu sistemu je vrh Šentgotard, utrdbe imajo namen, preprečiti sovražni naval od laške strani. V Avstriji ni para temu trdnjavskemu sklopu, in vendar se pogostoma trdi, da Švica nima /zmisla za strategijske naprave. — No, da bi bil jaz sam, ne vem, kako bi bil opravil s strogim planinskim Martom, a moj tovariš je v prijazni alemanščini povedal svojemu rojaku vojaku,

da sva namenjena čez Furko. Uslužno mu odvrne, da sva zašla malo na levo in prišla na vojaško pot, ki civilistom ni dovoljena, in naju napoti v pravo smer. Za izkazano prijaznost mu ponudiva smodk, a ne mara jih vzeti, češ, da na straži ne sme pušiti. „To veva, da ne, saj sva tudi vojaka, a pozneje, ko odstražite,“ mu pomiri vest moj sopotnik. „To pa že!“ se namuzne bombárdar in vtakne smodke v patronovko.

Kmalu sva bila na pravi poti. Že sva se bližala sedlu Furki. Brila je rezka burja in začel je naletavati droben sneg, ki je kmalu pobelil cesto in strmine ter globine na obeh straneh. Prav poseben metež je bil to: veter je prihajal nekako iz doline v višino in zanašal sneg kvišku. Kapuca, ki sem si jo bil potegnil čez glavo, je bila kmalu tudi ob notranjem robu zasnežena, pričelo je neprijetno zebsti, da sem krivuljo dal iz rok in jo obesil za naramnico pri nahrbtniku, roke si pa potaknil v obleko. Dva dni prej sem se hladil v Rodanu pri Genevi, ko je kazala vodna toplota 20° R, tam gori pa me je zeblo ko pri nas doma v adventu. To se pripeti človeku 16. avgusta, v dobi pasjih dni!

V tem metežu sva dospela na sedlo, mejo med kantonoma Valis in Uri, na višini 2436 metrov. Potemtakem je prelaz čez Furko eden izmed najvišjih gorskih prehodov, saj skoro dosega višino naše Kredarice. Le dve mejni sedli švicarski ga presegata: Stilsfer Joch z 2755 *m* in Veliki Sv. Bernard z 2472 *m* višine. Ni nama kazalo, da bi se mudila na sedlu, dasi naju je mikalo v hotel, da bi tam vedrila in se pokrepčala. Krenila sva navzdol, pot je bila pusta, a vkljub zoprnemu metežu sva srečavala potnike, prihajajoče z urenske plati. So pač tudi z vzhodne strani istotako poskušali svojo planinsko srečo kakor midva z zapadne. Čim nižje sva prihajala, tem bolj je ponehavalo sneženje; pritisnila pa je gosta megla, tako da smo parkrat skoro trknili z nasproti prihajajočimi pešci. Iz te megle je pričelo rostiti in pršeti in skoro nama je bilo žal, da nisva ostala v vabljevem zavetju vrhu Furke. Tudi temnilo se je, kakor da bi naju hotela prehiteti noč, še preden dospeva na cilj svoje poti, v Hospental. Nejasno se spominjam slike, ki sem jo videl pred več leti: V vihri čez Furko. Le konje na sliki so mi še v spominu. Griva in rep jim plapola v vetru, na usločenem trupu je videti, kako se zračni naval vpira z vso silo v konjsko telo, hoteč ga pahniti v zevajoči prepad. — Takrat pač nisem slutil, da bom kdaj v življenju hodil tisto pot, še manj pa, da doživim na njej slično neurje.

Tri ure hoda sva že imela za sabo. Moj tovariš je pričel oklevati in nekaj klecati. Že sem menil, da peša in da bo treba pod prvo streho, do katere prideva, prositi prenočišča, kar mi razodene, da ga žulijo novi čevlji, razmočeni od neprijetne vlage, ki sva jo gazila že ves čas od Gletscha sem. A ni hotel odnehati, tem manj, ker se je med tem toliko zjasnilo, da se je pred nama odprla Urserenska dolina in se je pojavilo na njenem zapadnem koncu prijazno selo Realp. Na drugem koncu doline pa opaziva cestne serpentine, ki vodijo preko Oberalpa k renskimi izvirkom. Tudi v hidrografskem oziru je ta pokrajina zanimiva, saj tvori Furka razvodje med Sredozemskim in Severnim morjem: onkraj prelaza Rodan, to stran v Urserenski dolini pa dere Rajsja (Reusse), dotok Are in Rena.

Prikorakala sva v Realp. Že se je mračilo in povprašal sem tovariša, ali mar ne želi, da tu prenočiva. Ne, krepko se je držal, in občutke, ki so ga pri vsaki stopinji preletavali, je znal možato pritajevati v veselem razgovoru. Bila sva na ravnem v lepi zeleni dolini in tem zabavnejša se je nama zdela hoja, čim bliže sva bila Hospentalu. Dober kilometer pred vasjo naju dohiti pošta, ki je bila pol ure za nama zapustila Gletsch. Ob polosmih sva že sedela pri večerji v hospentalskem hotelu. Tako sva prehodila progo 28 kilometrov v petih urah; če bi ne bilo bližnjic, bi nama je bilo dovolj za sedem ur. Včeraj zjutraj pa sem se ločil od ljubeznivega tovariša.

Ostavil sem Hospental. Šele tedaj sem opazil šentgotardsko cesto, ki se prične tik za vasjo dvigati po strmi rebri. Lepa dolina je to v jutranji svežosti in, kakor videti, rodovitna, dasi leži 1500 *m* nad morjem. Čez pol ure sem bil že v Andermatu. To vam je tipična planinska vas švicarskega značaja, namenjena tujskemu prometu, letovišče prve vrste; ob glavni cesti stoje sami hoteli in restavracije. Vrhutega je v Andermatu glavni artiljerijski tabor. Konec vasi stojita dve veliki vojašnici, nad vasjo pa opaziš utrdbe, ki varujejo pot na Št. Gothard, na drugem koncu pa v skalno sotesko Schöllenen, skozi katero se peni divja Rajsja, utesnjen v globoko granitno grapo. Dolina se zoži v skalno globel, tako da so za cesto morali predreti steno v dolgosti 64 metrov. To je znani Urenski preduh (Urner Loch), tako širok, da se dva voza izlahka izogneta drug drugemu.

Ko prideš iz preduha, se ti zazdi, kakor bi zašel v nov svet. Med navpičnim skalovjem globoko doli v razdrapani strugi besni Rajsja, kakor bi hotela vse omajati in izpodnesti. Kmalu si na Hudičevem mostu. Globoko pod teboj — most je 30 metrov nad vodo

— bobni Rajsa in buta s tako silo ob skale in stene, da ti prše pene gori čez mostno ograjo. Tla na mostu, prāvijo, so vedno vlažna. Nekaj korakov niže se vidijo razvaline starega mostu, kjer so se leta 1799. septembra meseca vršili hudi boji med Rusi in Francozi. V treh mesecih je bil zmagoviti Suvorov po naročilu carja Pavla pregnal Francoze iz Gornje Italije; vračal se je z 18000 pešci in 5000 kazaki čez Šentgotard v Švico, da bi se ondi združil z avstrijsko armado. A tam v soteski pri Hudičevem mostu so ga iz zasede napadli Francozi. Obupen boj se je moral tu vršiti, zakaj ni rešitve tistemu, ki se mu zastavi pot. Po navpičnih granitnih stenah obo-roženec ne more plezati, v globeli pod njim pa razgraja razpenjena voda. Kogar poženejo prek cestne obrane v to pečinasto strugo, ne utone v vodi, ubije se, ko ga valovi premetavajo od skale do skale. In tukaj so dali Rusi svojim padlim rojakom izklesati v živo granitno steno pomemben spomenik. Stoletja in stoletja bodo minila in še vedno bo pričal v skalno dolbino vsekani bizantinski križ s pravoslavnim Kristovim monogramom, da so se tu na tuji zemlji junaško borili in padli slovanski borilci. Ruski napis pod križem pa slove: Доблестнымъ сподвижникамъ генералиссимуса фельдмаршала графа Суворова рымникскаго князя италійскаго.

Še eno uro sem hodil nizdolu po zanimivi cesti, venomer sem srečaval pešce in vozove. Če bi ne bil vedel, bi bil lahko slutil, da se bližam veliki prometni progi, šentgotardski železnici. Že začujem brlizganje lokomotive in drdranje vlaka, pred seboj opazim prostrano postajo Göschenen in zakajeni vhod v predor, ki veže evropski sever s solničnim jugom.

Sedel sem v brzovlak, v eni uri sem bil na bregu Vierwald-stättskega jezera. — Danes pa se mi obeta bajnolep večer na vrhu Rigija. Že se užigajo zvezde na jasnem svodu nad menoj, tam doli ob jezeru pa se svetlika v nebrojnih lučicah Lucern, veselo utri-pajoče srce svobodne Švice.

